

JUGOSZLÁVIA ÉS A SZOVJET SZÖVETSÉG
VISZONYÁNAK EGY SZAKASZA
VLADIMIR DEDIJER AKADÉMIKUS
MEGLÁTÁSÁBAN

Vladimir Dedijer: Izgubljena bitka Josifa Visarionoviča Staljina. Izdavačka organizacija Rad, Beograd, 1978.; X. + 416 oldal. — Fejezet-címek: Mladi o 1948. godini i ovoj knjizi; Predgovor prvom izdanju (Bohinj, 16. januara 1969.); I. Pred buru; II. Istorijat razdora; III. Srž sukoba: ekonomski odnosi; VI Sukob postaje javan; V Sami u svetu; VI. Inkvizicija u Istočnoj Evropi; VII. Probijanje obruča; VIII. Preispitivanje svoje duše.

Vladimir Dedijer: Dokumenti 1948 I—III. Izdavačka radna organizacija Rad, Beograd, 1979. — Az első kötet alcíme: Dokumenti 1943—1948, XXXVIII + 640 oldal, 1—132. okmány — A második kötet alcíme: Dokumenti iz 1949., XXII + 692 oldal, 133—225. okmány — A harmadik kötet alcíme: Dokumenti 1950—1953., XXII + 807 oldal, 226—336. okmány.

A két könyvet azért tárgyaljuk együtt, mert egyazon témából merítik a mondanivalójukat. A szerző elemzi a tájékoztatóirodás sztalinista idők előzményeit, a jugoszlávellenes támadás nyílt összeütközéssé fajulását, majd a szocialista Jugoszlávia és a Tito-klikk, vagyis az ország vezetősége és dolgozói ellen folytatott támadás kifulladását és a két ország viszonyának tartós alapokon való rendezését, s végül az 50-es évek utáni idők szovjet politikájában fellelhető 1948-as elhantolt politika kísértését. Ebben az utóbbi kérdéskörben fáradhatatlan a szerző: az első könyve az 1968-as csehszlovákiai katonai beavatkozás nyomán jön létre. Az események kiváltotta és a napilapjainkban megjelentetett tárcákból már 1969-ben könyvet alkotott. Második könyvét, amely másfél évtizeddel később, egyidőben első könyve második kiadásával hagyta el a sajtót, részben az 1953-as évek utáni jelentős eseményeknek szentelte. Ilyen volt például az 1976 júniusában megtartott európai kommunista és munkáspártok értekezlete. Második könyve zárókötetében, függelékként, több mint 400 oldalon (304—336. melléklet) az 1953—1978-ig lezajlott fontosabb események okmányai olvashatók.

De a két könyv közötti különbségek is szembeűnőek. Az egykötetes könyv létrejöttének indítékait Csehszlovákia 1968. évi katonai megszállása váltotta ki, így magán viseli azoknak az időknek érzelmi és hangulati jegyeit is. A szerző szükségét érzi, hogy egy teljes nemzedéknek szóljon népszerűen és érdekfeszítően az 1948-as eseményekről mint szemtanú, részvevő, számtalan esemény, beszélgetés és eszmecsere bizalmi embere. Ezt a könyvet első kiadásakor 3 napilapunknak írt tárcáiból és egyéb publicisztikai írásaiból szerkeszti meg a szerző 1969-ben. A másik több mint 2200 oldalas, háromkötetes könyv megjelenése egybeesik az előbbi könyv újabb megjelentetésével, egy további új nemzedékhez szólva.

A két könyv nemcsak keletkezési idejében, de megírási módjában is különbözik. Az első tárcák laza sorozata, melyeket a szerző a szlovéniai Delo, a macedóniai Nova Makedonija és a szarajevói Oslobodjenje napilapoknak írt, rengeteg kevésbé ismert részlet feltárásával, amelyet csak bennfentesként és az akkori idők pártvezetőségének bizalmi embereként tudhatott meg és tapasztalt. Így ez a könyv, laza szerkezete ellenére is, bizonyos mértékben rokon a kulcsregénnyel, azzal a különbséggel, hogy Vladimir Dedijer Joszif Visszárionovics Sztálin elveszített ütközete című könyve nem egy elképzelt fantasztikumot tár fel, hanem az említett idők sorsdöntő komolyságú valóságát. A háromkötetes mű, másfél évtizeddel később kerül a nagy nyilvánosság elé, látszólag a szerző személyétől független sokéves okmány és adatgyűjtéséből kiindulva és utólagos levéltári kutatások eredményeképpen. Ezt a művét három vaskos kötetben, sorszámozott szövegrészletek és teljes okmányok, szövegek alapján szerkesztette meg a szerző, azzal a megjegyzéssel, hogy nehéz meghatározni a mű jellegét. Annyi azonnal megállapítható, hogy nem okmánygyűjteményről van szó, legalábbis nem a szó szoros értelmében, mert közöl diplomáciai jegyzéket, párthatározatot, bírósági vádiratot és ítéletet, majd a kivégzettek bírósági vagy pártfórumi rehabilitációs okmányát, pártvezetőségi leveleket, de újságokban megjelent cikkeket és híreket, tisztségviselői beszédeket, sajtónyilatkozatot, de megírt beszélgetéseket is, amelyeket a szerző az említett idők krónikásként naplójegyzetből, vagy közvetlen visszaemlékezésből ismertet. Noha a kötetek alcímében ott szerepel az okmány megjelölés, a szerző előszavában (I. kötet, 7. oldal) abból indul ki, hogy olvasójának „anyagot” (gradju), adalékot nyújt azon események és főleg viszonyok jellemzésére, amelyek igaz, hogy az 1948. évben csúcsosodtak ki, de azért 1943 novemberéig visszavezethetők. Ezért függelékében (III. kötet 479—781. oldal) is innen indul el a könyv, hézagossabban közölve a mellékleteket, s halad egészen Tito 1978-ban Kínából való visszatéréséig, illetve néhai elnökünknek a Szlovén SZK politikai aktívájával tartott beszélgetéséig.

Ami mégis közös és egy témává kerekíti a szerző négy kötetét, az Vladimir Dedijer szenvedélyes kiállása minden ország jogáért, hogy szabadon válassza meg fejlődése útját és az az ellenszenv, hogy ne a nagy-

hatalmak osztozkodjanak a kis országok sorsa felett, megvalósítva ezzel saját „érdekövezetükön” belül a diktátumukat. Ezekben az alapkérdésekben nem ismer kompromisszumot Dedijer.

Ez a szenvedélyesség több esetben olyan heves, még akkor is, amikor okmányokhoz fűz megjegyzést és személyes élményeiből merít, hogy úgy tűnik az olvasónak, mintha 1948-at vagy 1949-et írának. S ez egyben a négy kötet fogyatékosága is, mert a szenvedély nemcsak a politikában, de a történelem tárgyalásában, pontosabban: a történelmi események tudományos igényű elemzésében rossz tanácsadó. De ennek ellenére a szerző, aki 1967 óta akadémiai tag, aki mint egyetemi előadó megjárta számos nagy hírű nyugati egyetemi központot, s mint a politikai vezetésünk valamikori bennfentese, érdekes, helyenként lenyűgöző olvasmányt nyújt olyan mértékben, hogy az olvasóval elfeledteti könyve nagy terjedelmét s helyenkénti terjengősségét.

A háromkötetes terjedelmes szövegválogatás, amely csak egy évszámot, az 1948-at viseli címként, szerkesztési elveinek lényegéhez legjobb magyarázatot a Joszif Visszárionovics Sztálin elveszített ütközete című könyv nyújt. Ez a könyv meghatározott módon kulcs a később közreadott három vaskos kötetű műhöz. A Sztálin Jugoszláviával szembeni 1948—1953-ig folytatott és elveszített ütközetéről írt könyvéről, amelyet az önmagát felgyújtó Jan Palahnak szentel, az első kiadás előszavában (5 oldal) a szerző ki is mondja: „Ez nem az 1948—1953-as események története, hanem csak az események sodrában szerzett személyes élményeimről szól... Teljes három hónapon át írtam ezeket a tárcákat, minden más munkámat félretéve. Erre az késztetett, hogy hazánk fölé ismét ugyanolyan veszély tornyosult, mint 20 évvel előbb. Remélem, hogy az ifjú nemzedékek ezekben a tárcákban anyagot és adalékot találnak ahhoz, hogy véleményt alkossanak maguknak a Szovjet Szövetség és a Jugoszlávia között 1948-ban kitört és 1953-ig tartó összetűzésről.” Lényegében ez a módszer, amelyhez Vasa Čubrilović akadémikus segítségét is igénybe vette; amit az 1948 című könyve előszavában (I. kötet XI. oldal) megköszön, és főleg az azonos cél vezérli a háromkötetes szöveggyűjtemény szerkesztésekor.

A szöveggyűjteményt, persze, ne képzeljük rideg, tárgyilagos, még kevésbé pedig holt szövegek halmazának. Kitűnő érzékkel a benyomáskeltéshez és az olvasó élményének kiváltásához válogatja ki megkerülhetetlen szövegek mellé az apróbbakat, amelyek nem dokumentumjellegűek, de „megszólatatják” a terjedelmes pártokmányokat és diplomáciai jegyzékeket, rámutatva a szertartásszerű szövegmondás hátterére és látszó szándékára. Dedijer itt is bebizonyította, hogy nemcsak elismert történész tudós, de kitűnő érzékkel és tehetséggel megáldott újságíró is marad élete végéig. V. Dedijer, a maga módján persze, megszívleli E. Kardelj figyelmeztetését is a Tájékoztató Irodával kapcsolatban. Kardelj ugyanis megjegyezte, hogy az okmányokhoz ragaszkodó történészek vagy megfélemlenek, vagy nem tudják, hogy a munkásmozgalomban nemzetközi

viszonylatban kialakult a határozatok és közlemények megfogalmazásának egy sajátos módja, mely szerint egyet értettek alatta, s szó szerint mást írtak le. Így, aki csak az okmányokból akar kiindulni, az édeskeveset fog megérteni a tájékoztató irodás összetűzés (körülményeiből, hátteréből és lényegéből).

Vladimir Dedijer korántsem okmányokat gyűjt egybe, inkább szöveggyűjteményről van szó, amelynek szerkesztési elvei lehetőséget nyújtanak arra, hogy közvetlenül kommentáljon a szerző. Ugyanis V. Dedijer idéz a már elsőnek megemlített Joszif Visszárionovics Sztálin elveszített ütközete című könyvének tárcáiból is, beszerkesztve az okmányok közé. Hasonlóképpen találkozunk V. Dedijer Adalékok Tito életrajzához című könyvének részleteivel, valamint naplójegyzeteivel, amelyeknek A könyv a könyvről címet adta, s amelyekben a Tito-életrajz megírásával kapcsolatos eseményeket és a Titóval folytatott beszélgetéseket jegyezte le. Tehát mindenképpen a három vastos kötet szerzőjéről, nem pedig a szerkesztőjéről van szó.

Felmerül a kérdés, miért indul el V. Dedijer 1943. november 29-étől és az AVNOJ-kiáltványától (nagyon helyesen), nem pedig a határozatoktól, ahogyan a szakirodalom leginkább teszi. Mert az első okmány lényegesebb és többet mond. Ugyanis 1948. június 28-án, amikor közzéteszik a Tájékoztató Iroda bukaresti ülésének nyilvános támadását Jugoszlávia ellen, a nézeteltérések már nem újkeletűek. A szerző (I. Előszó, 8—9. oldal) idézi a távolba nyúló előzményeket, majd Titót és B. Kidričet, hivatkozik M. Djilasra és idézi E. Kardelj-t, valamint V. Bakarićot. Mindenesetre az előzmények okmányait szelektálva iktatja be szöveggyűjteményébe. Az 1943—1948 időszaktól eltérően, a szerző kijelentése szerint (I. Előszó, 7—8. oldal) a központi eseménysorozatra és annak háttérére vonatkozó és az 1948—1956-ig terjedő időszak minden hozzáférhető dokumentumát közzéteszi, azzal a megjegyzéssel, hogy az események közelsége miatt az érintett országok levéltárai még hozzáférhetetlenek, részben vagy teljesen zároltak még a tudományos kutatók számára.

Hogy milyen mélyre nyúlnak a két ország között az ellentmondások, erre a szerző idézi Tito szavait, amelyeket tollbamondott életrajza megírásakor (az első szerbhorvát nyelvű kiadás, 1955, 405. oldal): „Viszonyaink a Szovjetunióval már a háború kezdetétől romlottak. Az alapvető kérdés abban volt, hogy Moszkva nem kívánt semmilyen tőle független mozgalmat, olyat, amely elsősorban sajátosságáról, saját népéről visel gondot, hanem olyan mozgalmat szeretett volna látni, amely vakon engedelmeskedik neki és külpolitikájának, pusztá eszköze lett volna, még hozzá igazságtalan külpolitikai eszköze, amely nem számol a kis népek érdekeivel, hanem csak a nagyhatalmi terjeszkedéssel.”

A három nagyterjedelmű kötetben nemcsak a két ország viszonyára vonatkozó anyagot teszik közzé, hanem az összes kelet-európai országokra vonatkozó tájékoztató irodás anyagot és a világ számos kommu-

nista pártjának határozatait, vezetőik nyilatkozatát, hisz fokozatosan mindezeket bevonták a Jugoszlávia elleni támadásba. Nagyon sokfélék a közzétett mellékletek és forrásaik is. Figyelemre méltó az a körülmény is, hogy Vladimir Dedijer akadémikus elméleti jellegű mellékleteket is beiktatott háromkötetes művébe. Sőt ezenfelül, s ezt megint nem a száraz tudós logikája sugallta, gazdag fényképmelléklet- és karikatúraanyagot is közöl, abból a megfontolásból, hogy azok is az elmúlt idők sajátos dokumentumai, amelyeknek értékük van a történelemtudomány szempontjából.

Dr. Vladimir Bakarić, élő marxistáink korifeusa, 1978-ban nyilatkozott a ljubljanei Delonak (január 29-i szám), s a tájékoztató irodás eseményekről többek között a következőket mondta: „Ezeket az eseményeket a mai napig sem elemeztük alapos tudományossággal. Nyilvánvaló, hogy szakításunk 1948-ban a Tájékoztató Irodával csak folytatása volt egy folyamatnak, amely sokkal előbb megindult. Az első nézeteltérések, ha így nevezhetem őket, már a háború előtt felmerültek. Tito követeléseiről van szó (abban az időben még szó sem volt viszálykeltésről), hogy a párt vezetősége az országba jöjjön, hogy a saját, ne pedig a Komintern eszközeiből tartsa fenn magát. Továbbá figyelembe kell venni a fasizmus megítélését is. A miénk egy s másban különbözött a Komintern értékelésétől. Ide tartoznak ezenkívül az AVNOJ (JAFNFT) megalakítása körüli összeütközések és az ehhez hasonlóak. Ezek a nézeteltérések addig halmozódtak, hogy 1948-ban bekövetkezett a formális és nyílt összetűzés.”

Kétségtelen, hogy azon hiány pótlásában, amiről V. Bakarić beszélt, V. Dedijer háromkötetes műve nagy segítséget fog jelenteni. Könyvkiadásunk szempontjából viszont a belgrádi Rad Könyvkiadó vállalkozása országos kulturális esemény.